

Uurimus laste keelest ja kasvukeskkonnast

Andra Kütt. 5–8-aastaste eesti laste keeleline areng ja selle seos keelelise kasvukeskkonnaga. (Tallinna Ülikooli humanitaarteaduste dissertatsioonid 76.) Tallinn: Tallinna Ülikool, 2023. 255 lk.

Andra Küti väitekiri täiendab oluliselt teadmisi eesti keele omandamise kohta. Ühelt poolt on ta vaadelnud seda, millises keskkonnas lapsed elavad ja millised keelega seotud tegevused neid ümbritsevad,

teiselt poolt aga ka laste keelt ennast mitmest uudest aspektist.

Väitekirja viies artiklis, millest kaks on kirjutatud kahasse juhendaja Reili Argusega, uuritakse üsna erinevat tüüpi materjali: intervjuusid („Ema haridus ja pere elukoht eesti keelt emakeelena omandava lapse kasvukeskkonna mõjutajana”), lapse ja vanema suhtluse salvestusi („Eesti keelt emakeelena omandavate kuueaastaste laste sõnavara seosed emade sõnavaraga”), „Direktiivsed kõneaktid eelkooliealistele lastele suunatud kõnes, nende seotus lapsevanema haridustasemega ja mõju lapse sõnavarale”) ja lapse pildinarratiivide salvestusi („MAIN-testi kasutamine

eesti laste jutustamisoskuse hindamiseks”, „Acquisition of referentiality in elicited narratives of Estonian-speaking children”). Seega on iga alluurimus metodoloogiliselt iseseisev ja läheneb keelekasutusele erinevatest aspektidest. Kogu materjali hulk on aukartustäratavalt suur ja kindlasti ei ole väitekirja artiklid seda veel ammandanud ning tulevikus on võimalik sama materjali ka teistest aspektidest edasi uurida.

Lapse keelelise arengu käsitlus toetub uurimuses funktsionaalsele keeleomandamise teooriale, mille järgi keelelised struktuurid ei ole kaasa sündinud, vaid omandatakse kognitiivse arengu käigus sisendkeele abil. Selles raamistikus ongi väga oluline täiskasvanu ja lapse vestlus, milles tähelepanu on koondatud samale entiteedile või sündmusele. Just sellisest keelelisest koostegutsemisest sünnib lapse keeleline pädevus. Hilisematel keeleomandamise etappidel, mida väitekirja ju tegelikult käsitlebki, pakuvad sisendkeelt ka muud vahendid, näiteks televisioon, filmid või etteloetud ja hiljem enda loetud raamatud. Uurimus seob eesti laste keelelise arengu mitme keeleteaduses üldisemalt palju käsitletud teemaga, nagu klassikaline kõneaktipragmaatika, sõnaliigi mõiste, viitamine ja viitevahendid jm. Sisendkeele mitmekesisusest lähtubki väitekirja esimene teemadering, mis käsitleb eesti laste keelelist kasvukeskkonda. Põhimaterjal pärineb intervjuudest laste emadega, kes on gruppidesse jaotatud hariduse (kõrg- või keskharidus) ja elukoha (maa või linn) järgi. Intervjuude põhjal on tehtud üldistused sellest, kellega ja mil viisil eesti lapsed suhtlevad. Erinevused gruppide vahel ei ole väga suured, kuid on siiski olulised. Kõrgharidusega emad lubavad lapsel kasutada vähem ekraanimeediat, nende lapsed mängivad rohkem üksi ja puutuvad rohkem kokku võõrkeeltega ka suhtluses (mitte ainult ekraani vahendusel). Positiivsena võib näha seda, et raamatute

ettelugemine on siiski peaaegu kõigi küsitletute argipäevas oluline (kõrghariduse puhul pisut enam). Kas see tuleneb sellest, et intervjuudega nõustusidki need emad, kes on lapse kasvukeskkonna osas teadlikumad? Intervjuud näitavad tihti pigem harjumuspärasest mõtlemisest kui tegelikku olukorda. See aga ei tähenda, et ei oleks oluline teada, mida emad arvavad, sest see peegeldab selgesti ühiskonna suhtumisi.

Keeleline kasvukeskkond on esil ka teises allteemas, mis käsitleb emade direktiivsust suhtluses lapsega. Siinjuures on sotsiaalmajanduslik taust viidud vastavusse ema keelelise käitumisega (mitte tema arvamustega sellest, nagu eespool kirjeldatud intervjuudepõhise uurimuse puhul). Varasemast Tiia Tulviste ja tema kolleegide uurimustest on juba teada, et eesti emad kipuvad kamandama rohkem kui näiteks Rootsi ja Soome emad.¹ See on kurb tõsiasi, mida näeb ja kuuleb iga päev Eesti avalikus ruumis.

Küti uurimus vaatab nähtust spetsiifilises spontaanses situatsioonis, kus laps tegutseb (mängib, meisterdab vms) koos emaga. Mõnes mõttes võiks selle lähene-mise liigitada kõneetnograafia valdkonda, sest vaadeldakse kultuurispetsiifilist keelelist käitumist – kuidas lastega suheldakse. Salvestusi on kokku kuuest ema-lapse paarist. Seegi teema on seotud haridustaseme ja elukohaga ning seab selle vastavusse lapse keelelise arengu näitajatega, kuid arusaadavalt ei saa vaid kuue ema keelelise käitumise põhjal tehtud üldistused väga põhjanevad olla. Vestluses esinenud direktiive on liigitatud vastavalt nende vormile eri rühmadesse. Selles liigituses ongi näha kogu lapse suunamise keeleline

¹ T. Tulviste, L. Mizera, B. De Geer, M.-T. Tryggvason, A comparison of Estonian, Swedish, and Finnish mothers' controlling attitudes and behaviour. – *International Journal of Psychology* 2003, kd 38, nr 1, lk 46–53. <https://doi.org/10.1080/00207590244000278>

mitmekesisus: lapsele võidakse lisaks otsele käsule (*Tule siia!*) teha ettepanekuid (*Hakkame hoopis süüa tegema*), anda edasi hoiatusi ja vihjeid, samuti kultuurinorme (*Enne sööki pestakse käsi!*) jms. Siinkirjutajale on küll mõnevõrra ootamatu mõnda tüüpi direktiivide liigitus, näiteks on palve *Palun äita venda* liigitatud kaudseks direktiiviks, kuigi see on pigem päris otsene, sõnaga *palun* pehmendatud käsk.

Tulemused näitavad, et kõrgharidusega emade kõnes on käskude ja keeldude proportsioon oluliselt väiksem kui keskhariidusega emade kõnes. Samuti on keeleline sisend kõrgharidusega emadel ka muus osas (nt sõnavara) suurem ja mitmekessem. Individuaalsel tasandil oli näha, et sõltumata ema haridustasemest oli direktiivsemate emade laste sõnavara väiksem. Sellest joonistub küll välja „õigem” lapsega suhtlemise viis (ära kamanda, vaid kasuta palju erinevaid sõnu), kuid suuremaid üldistusi selle kohta, kuidas see tegelikult lapse keelelist arengut mõjutab, muidugi materjalist teha ei saa.

Väitekirja kolmas teema on eesti laste jutustamisoskus, eelkõige seoses viitamiseega. Kasutatud on rahvusvaheliselt tuntud MAIN-testi,² milles lapsed jutustavad pildiseeria järgi. Pildiseeria kujutab kitsekesi, kurja rebast ja head lindu, kes kitsekesi kimbutava rebase minema ajab. Jutustamist täiendab mõistmiskatse, mis kuulub ka MAIN-testi metoodika hulka. Väitekirja analüüsib sügavuti laste viitevahendeid, mis on lingvistiliselt kõige põhjalikum alluurimus (sellele teemale ongi pühendatud kaks artiklit). Oleks olnud huvitav, kui sama pildiseeria järgi oleks pandud ka täiskasvanud jutustama, et seda

siis laste jutustatuga võrrelda. Näiteks on üks tulemus see, et lapsed kasutasid tegelelastele viitamiseks palju laiendamata nimisõnu, mis põhjustab järeltunde, et lapsed ei kasuta eriti määratlejaid ega ka adjektiivatribuute. Aga loomadest kõnelevas loos on vist üsna tavaline rebast *rebaseks* nimetada nii esimesel mainimisel kui ka edaspidi, sellised on suures osas ka loomamüünašnjutud. Teistmoodi võidakse kõnelda inimestest, kellest rääkimisel lisaks müünašnjuttudele võiks mudeliks olla argivestlustes esinevad narratiivid. Eks seda peavad näitama tulevased uurimused.

Üheks laste jutustamise allteema tulemuseks on hinnang, et eesti lapsed väga hästi jutustada ei oskagi ja kasutavad vähe emotsioone kirjeldavat sõnavara. See on muidugi oluline järeltunde, ent mõnevõrra kurb, kui loomaloo põhjal tehtud üldistus ikka pädeeb ka laiemalt.

Väitekirja neljas allteema käsitleb laste sõnavara koosseisu ja selle seost sisendkeelega. Materjal pärineb spontaansetest argivestlustest nelja ema ja nende kuueaastaste laste vahel. Analüüsitud on nii sõnavara suurust kui ka sõnade jaotumist sõnaliigiti. Otsest seost ema ja lapse sõnavara rikkuse vahel tulemused ei näita, tõenäoliselt materjali vähesuse tõttu. Jällegi oleks vaja suuremat pikiuuringut, mis aga väitekirja mahu ületaks. Laste ja emade öeldud sõnad on jaotatud gruppideks traditsiooniliste sõnaliikide alusel: substantiivid, pronomendid, adjektiivid, adverbid ja verbid. Analüüs näitab kuueaastaste laste verbi- ja adverbikesksust, mis vastandub väikelapse nimisõnakesksusele. See tulemus on väga huvitav, kuid siin tuleb silmas pidada, et töös kasutatud sõnaliigiline jaotus on mõnevõrra petlik. Verbe on kõige rohkem, sest funktsionaalsete nimisõnade hulka kuuluvad ka viitavad pronomendid. Teiselt poolt on adverbide rühm mitmekesine, alates sagedastest sõnadest *ei, ära, ka, siin* ja *seal* ning lõpetades hoopis sisu-

² N. Gagarina, D. Klop, S. Kunnari, K. Tantele, T. Välimaa, I. Balciuniene, U. Bohnacker, J. Walters, MAIN: Multilingual Assessment Instrument for Narratives. (ZAS Papers in Linguistics 56.) Leibniz-Zentrum Allgemeine Sprachwissenschaft, 2012.

lisema tähendusega viisi- või ajaadverbiga. Tahakski rohkem teada, millised adverbid ja pronoomenid eelkõige esinevad, sest tegu on väga heterogeensete sõnarühmadega. Kui pronoomenite hulgas on palju isiku- ja demonstratiivpronoomeneid, siis seletab see asjaolu, et verbe on protsentuaalselt kõige rohkem, sest verbi argumentidena toimivad nii nimisõnad kui ka prosubstantiivid.

Iga väitekirja allteema on kasulik ka rakenduslikust vaatepunktist, sest annab muu hulgas võimaluse soovitusteks lapsevanematele. Kõik teemad eraldi võttes

oleks võinud anda terve väitekirja, kuid dissertant on ilmselt otsustanud pigem võtta ette rohkem erinevaid teemasid, kasutada eri meetodeid ja saada mitmekesisemaid tulemusi. Ka eri suunas sissevaadetena on väitekiri eesti keeleteaduse jaoks ülioluline: Andra Kütt on näidanud ennast mitmekülgse uurijana, kes valdab erinevaid meetodeid ja oskab küsida huvitavaid küsimusi ning saada sama huvitavaid vastuseid nii laste keelelise keskkonna kui ka arengu kohta.

RENATE PAJUSALU